Tidigt samspel skapar tillhörighet

Triaden mamma, pappa och barn är barnets första sociala tillhörighet, och kommunikationen inom triaden under de första levnadsmånaderna spelar en viktig roll för barnets sociala förmåga längre fram i livet. Det visar en svensk studie som i detalj analyserat det ofta mycket subtila samspelet mellan barnet och de båda föräldrarna.

När Mödra- och barnhälsovårdspsykologerna höll sin 35:e nationella konferens i Umeå i september avsattes en heldag för ämnet "Det späda barnets relationskompetens och triadiska samspel". En av de inbjudna föredragshållarna var *Monica Hedenbro*, med dr, socionom och psykoterapeut. Hon är dessutom handledare och utbildare i familjeterapi. Monica Hedenbro har i en studie kartlagt samspelet i triaden mamma, pappa och barn under barnets första levnadsmånader upp till fyra års ålder. Resultaten ligger till grund för hennes doktorsavhandling The Family Triad – the interaction between the child, its mother and father from birth to the age of 4 years old, som hon disputerade på år 2006 vid Karolinska institutets institution för kvinnors och barns hälsa. Monica Hedenbros forskning visar att det kommunikativa samspelet i triaden mamma, pappa, barn från det att barnet är tre månader är grundläggande för barnets utveckling av social kompetens.

– Fokus i forskningen kring barns tidiga utveckling har främst legat på relationen mellan barnet och mamman. Men jag har i mitt kliniska arbete alltid menat att triaden under de första levnadsmånaderna är mycket viktig för barnets utveckling, vilket även innefattar föräldrarnas inbördes samspel i barnets närvaro. Nu har emellertid intresset och kunskapen om triaden börjat sprida sig, säger Monica Hedenbro.

Förutsättningen för att barn ska kunna stödjas i sin kommunikation i familjen är att föräldrarna anammar barnets egen rytm då det tar initiativ till kommunikation genom mikrohändelser så som minspel, ögonrörelser och egna ljud, ger respons på dessa initiativ och på så vis bidrar till en kommunikation i vilken båda föräldrarna deltar och utan att föräldrarna inbördes "konkurrerar" om barnets uppmärksamhet.

– Att fungera i en triad är en utmaning för barnet men ger också stora möjligheter. Det är egentligen den mest naturliga situationen att barnet föds in i en triad och därför en självklar nödvändighet att studera den för att förstå hur barnet påverkas och påverkar den, säger Monica Hedenbro.

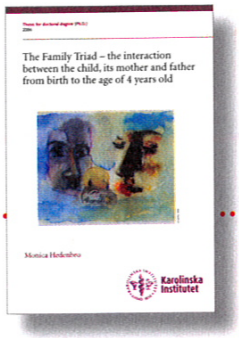
FOTO: TOMAS SÖDERGREN

Monica Hedenbro har videofilmat samspelet mellan barn och föräldrar på sin egen mottagning för att upptäcka även de mest subtila uttrycken i kommunikationen.

Familjetriadens samspel

I slutet av 1990-talet fick Monica Hedenbro kännedom om en forskargrupp ledd av professor *Elisabeth Fivaz* i Lausanne, Schweiz, som hade utvecklat metoder för att studera triaden mamma, pappa, barn. Gruppen genomförde nu en studie med tre team, två i Schweiz, och ett i USA med vardera 20 familjer. Monica Hedenbro sökte upp gruppen och inbjöds att delta i forskningen med en svensk grupp.

– Även det amerikanska teamet hade länge bedrivit forskning om hur framför allt parrelationer utvecklas och vad som prejudicerar en god relation, risker för skilsmässa och att barnet ska påverkas negativt av parrelationen. Det finns många vetenskapliga rapporter som bygger på dessa studier, men det är forskningsrön som i mycket liten utsträckning nått oss i Sverige, säger Monica Hedenbro.

Tio års studier av samspelet i kommunikationen mellan föräldrar och barn under barnets första levnadsmånader upp till fyra års ålder resulterade i en doktorsavhandling, The Family Triad – the interaction between the child, its mother and father from birth to the age of 4 years old, som Monica Hedenbro disputerade på år 2006 vid Karolinska institutet.
20 svenska familjer ingick i forskningen, som är en del av ett internationellt projekt med familjer även i Schweiz och USA. Monica Hedenbro har bland annat jämfört skillnader mellan hur svenska respektive amerikanska familjer samspelar med sina barn.
Monica Hedenbro nås via: monica@hedenbro.se

MONICA HEDENBRO tog kontakt med mödra- och barnhälsovården, och förklarade att hon ville knyta till sig 20 slumpvis utvalda familjer som väntade sitt första barn till en studie. Då hade hon redan gjort en pilotstudie för att gå igenom de olika stegen i den planerade undersökningen. De föräldrar som tackade ja intervjuades första gången vid graviditetsvecka 20–24 om bland annat förväntningar och föreställningar gällande det väntade barnet och den nya familjebildningen. Fyra veckor efter förlossningen genomfördes ytterligare en intervju om erfarenheter från förlossningen, den första tiden som familj och upplevelsen av att familjen nu bestod av tre medlemmar. Samtliga intervjuer videofilmades.

När barnen var 3, 9, 18 och 48 månader genomfördes videofilmade observationer med en metod som kallas Lausanne Triadic Play (LTP). Föräldrarna och barnet placeras sittande i en triangel med riktning mot varandra. Barnets stol har tre positioner: en mot mamma, en mot pappa och en position med fokus mellan föräldrarna. Föräldrarna får fyra uppgifter som täcker olika sätt att samspela i en triadrelation: en leker/kommunicerar med barnet i närvaro av den andra föräldern, föräldrarna byter roller, båda föräldrarna leker/kommunicerar med barnet och föräldrarna interagerar med varandra i närvaro av barnet.

– Sitter exempelvis mamman och kommunicerar med barnet kan pappans blotta närvaro påverka det sätt på vilket barnet och mamman beter sig. Därför är den tredje partens beteende också viktigt, säger Monica Hedenbro.

Olika variabler för kommunikation, såväl kvantitativa som kvalitativa, analyserades med hjälp av ett kodningssystem kallat The Child and Parents Interaction Coding System (CPICS), som Monica Hedenbro själv utvecklat tillsammans med kollegan *Annette Lidén*. Systemet används för att mäta nivån på deltagandet i dialogen inom triaden, och det fungerar på barn i olika åldrar. Det har i Monica Hedenbros studie använts från åldern tre månader till fyra år. Alla små händelser kodas, så som föräldrarnas respons på barnets initiativ till kommunikation, barnets respons, om mamman avbryter pappans kommunikation med barnet, faderns stöd i kommunikationen mamma-barn, etcetera.

Då barnen var 18 och 48 månader fick föräldrarna besvara ett speciellt frågeformulär, Preschool Behaviour Questionnaire (PBQ), om bland annat barnets internalisering, koncentrationsförmåga, eventuell aggressivitet och social kompetens. Vid 48 månader intervjuades dessutom barnens förskolelärare.

– Det var viktigt att få någon utanför familjekonstellationen att svara på frågor om social kompetens, någon som kunde vara mer objektiv än föräldrarna, säger Monica Hedenbro.

BARNETS BETEENDE DÅ det startar en interaktion med föräldrarna kallar Monica Hedenbro ”bidrag”. I studien beskrivs elva typer av sådana bidrag, som föräldrarna bekräftar i kommunikationen med barnet och som uppnådde olika poäng inom ramen för kodningssystemet CPICS. Då barnet var tre månader bestod bidragen främst av fysiska rörelser och neutrala ansiktsuttryck. Även händelser så som hostningar och hickningar kunde användas som en startpunkt för föräldrarna att börja en kommunikationssekvens med barnet. Ofta handlade det om en kombination av bidrag, så som neutralt ansiktsuttryck i kombination med en rörelse.

Vid nio månaders ålder bestod bidraget främst av en koncentrerad uppmärksamhet mot ett specifikt objekt. Även fysiska rörelser var vanliga, och ofta riktades barnets uppmärksamhet mot en förälder. De ljud som barnet kommunicerar kan vara av negativ, neutral och positiv karraktär.

Vid 18 månaders ålder, då barnet fick tillgång till leksaker, var barnets vanligaste bidrag uppmärksamhet som direkt riktades mot ett objekt. Det var nu ovanligare med direkt ögonkontakt med föräldrarna, förmodligen för att barnet fått tillgång till leksaker. De bidrag i form av neutrala liksom positiva verbala uttryck, som barnet i viss utsträckning gav uttryck för redan vid 18 månaders ålder, hade ökat i omfattning vid 48 månaders ålder.

Observationerna visade ingen skillnad mellan mammans och pappans sätt att bekräfta barnets bidrag eller gällande frekvensen på föräldrarnas bidrag till kommunikationen.

– Det handlar ofta om mikrohändelser, men för barnet är det viktigt att känna att det är med och att det barnet uttrycker är viktigt. I vuxnas dialog förväntar vi oss något som svar på våra initiativ, och även om barnet inte har samma repertoar som vi vuxna skapar föräldrarnas bekräftelse på barnets bidrag en känsla av ömsesidighet hos barnet, säger Monica Hedenbro.

Det visade sig att barnens förmåga vid åldrarna 3, 9 och 18 månader till så kallad turtagning (turn-taking sequences), då det uppstår ett kommunikativt flöde som en följd av barnets första bidrag/initiativ, korrelerade positivt med barnets sociala kompetens vid åldern 48 månader. Det starkaste sambandet var vid nio månaders ålder, vilket också var den ålder då barnen uppvisade flest egna bidrag/initiativ till kommunikation.

– Vid den åldern tar barnet enorma utvecklingskliv, det håller på att få ordning på sin inre värld och är känsligare än tidigare. Har man haft svårt att få till en bra kommunikation inom triaden innan dess kan det vara mycket svårt att få till det vid nio månaders ålder. Det kan kanske handla om att föräldern inte får ögonkontakt eller svar på ett leende, vilket kan göra att föräldern känner sig allt mer stressad. Det är därför än mer viktigt att kunna identifiera ett sådant mönster av interaktion för att kunna få hjälp att förändra det. Många gånger är det svårt som förälder att på egen hand förändra sitt beteende även om kommunikationen inte fungerar bra, säger Monica Hedenbro.

Då det fungerade som bäst fanns det ett samarbete mellan föräldrarna och de inkluderade varandra i relationen till barnet. Samtliga i triaden följde varandras bidrag i kommunikationen så att en synkroniserad kommunikation kom till stånd där alla tre deltog i ett gemensamt flöde.

Hos en av familjerna som ingick i studien fick barnet diagnosen autism vid sju års ålder. Familjen utgick därefter från studien. En granskning i efterhand av filmade observationer med det aktuella barnet och föräldrarna visade på avvikelser i kommunikationen vid nio månaders ålder, exempelvis att den mer bestod av korta händelser än av ett flöde.

– Nu när vi vet vilka avvikelser det handlar om, har också den familjen tillfört faktorer som är viktiga att titta efter. På det sättet kan vi också hjälpa föräldrar att förstå vidden av att verkligen hänga i, inte ge upp och hela tiden ha fokus på barnets egna försök till kommunikation. Det handlar om att hämta barnets kraft, ta tag i den och förstärka den. Dessutom är det viktigt att hitta och följa barnets egen ton i barnets glädje eller ledsamhet, och bekräfta sådana uttryck.

FOTO: NORDIC PHOTOS

Vid nio månaders ålder tar barnet stora kliv i utvecklingen, det håller på att få ordning på sin inre värld och är känsligare än tidigare. Dålig kommunikation, som att föräldern inte får ögonkontakt eller svar på ett leende, kan göra att föräldern känner sig allt mer stressad.

ETT SYNKRONISERAT TEMPO i kommunikationen mellan föräldrar och barnet är en av de viktigaste faktorerna för att barnet ska fungera väl som en samspelande part i triaden, visar Monica Hedenbros forskning. Det spelar ingen roll om tempot är högt eller lågt. Det framgår då de svenska familjerna jämfördes med de amerikanska, som uppvisade ett betydligt högre tempo i kommunikationen inom triaden än de svenska.

– De amerikanska familjernas tempo var så högt att det över huvud taget var jobbigt att försöka koda kommunikationen. De amerikanska paren uppvisade fler icke verbala bekräftelser på barnens initiativ, vilket underlättade det högre tempot, och utförde fler saker vid varje lektillfälle än de svenska föräldrarna som ägnade mer tid åt varje enskild aktivitet. Men skillnaden påverkar inte flödet i kommunikationen; det är som att jämföra jitterbugg och vals, det som är

avgörande är att följa varandras tempo, säger Monica Hedenbro.

Den socioemotionella utvecklingen hos barnet kan påverkas negativt om föräldrarna inte lyckas upprätthålla ett gemensamt synkroniserat samspel med barnet.

– Men allt är inte observerbart. Vi vet exempelvis genom amerikanska studier att det lilla barnet reagerar negativt om föräldrarnas inbördes relation är konfliktfylld, även fysiologiskt genom att barnets inre stressymtom efter en stressituation förlängs betydligt jämfört med barn till föräldrar utan dessa konflikter. En intressant fortsättning på forskningen vore att koppla samman samspelsobservationer med fysiologiska observationer, säger Monica Hedenbro.

Monica Hedenbro menar att resultaten av hennes forskning kan användas kliniskt, även då det handlar om lite äldre skolbarn som har svårt i kommunikationen med vuxna.

– Ju mer vi förstår de riktigt små barnens subtila signaler och bidrag i kommunikationen med föräldrarna, desto lättare har vi för att upptäcka och förstå även äldre barns ibland lika subtila signaler när de söker kontakt, säger Monica Hedenbro.

PETER ÖRN

Det lilla barnet i fokus

Under rubriken ”Små barn – stora möjligheter” arrangerade Mödra- och barnhälsovårdspsykologerna den 35:e nationella konferensen i Umeå 19-21 september. En av dagarna upptogs av ämnet ”Det späda barnets relationskompetens och triadiska samspel”, och förutom Monica Hedenbro var även professor *Elisabeth Fivaz* från Lausanne, Schweiz, inbjuden som föredragshållare. Elisabeth Fivaz har utvecklat olika metoder för att studera triaden mamma, pappa och barn, och Monica Hedenbro inledde ett samarbete med Elisabeth Fivaz i mitten av 1990-talet.

Psykisk sårbar vid barnafödan

I väst drabbas så många som 10-20 procent av alla kvinnor av depression efter att de fött barn. Men även under graviditeten riskerar många psykiska besvär som depression och ångest.
–I England är självmord den vanligast dödsorsaken bland gravida, berättar Joan Raphael-Leff.

– Graviditeten är en omtumlande upplevelse, och därför kan det vara bra att, som ni gör i Sverige, samla gravida i grupp. Kvinnor kan hjälpa varandra genom att berätta om sina tankar och känslor, i stället för att nära myten om ”det lyckliga moderskapet”, säger *Joan Raphael-Leff*, en av förgrundsgestalterna när det gäller studier av psykologiska processer i samband med barnafödsel.

Joan Raphael-Leff är psykoanalytiker och professor i psykoanalys vid University of Essex, samt rektor för mastersprogrammet i psykodynamisk utvecklingspsykologi vid Anna Freud Centre i London. Hon har skrivit flera böcker i ämnet och är en flitig föreläsare internationellt.

Raphael-Leff har lång erfarenhet av terapeutiskt arbete med gravida kvinnor och nyblivna föräldrar, och har under hela sitt yrkesverksamma liv arbetat med och fördjupat sig i processer kring barnafödande. Hon beskriver graviditeten som bestående av tre system: det *fysiska* tillståndet som graviditeten innebär, det *sociokulturella* systemet, det vill säga samhällets och kulturens förväntningar på kvinnan, samt det *personliga*, som består av den enskilda kvinnans fantasier, önskningar och rädslor.

– Den fysiska upplevelsen av graviditeten påverkar kvinnans bild av och tankar kring sin kropp och graviditeten. Ett problem i västvärlden är att många gravida kvinnor aldrig har sett någon gravid kvinna naken! Här finns en skillnad i Skandinavien, där ni inte alls är lika hämmade, säger Joan Raphael-Leff.

HON BESKRIVER graviditeten som en ny upplevelse för kvinnan, såväl psykiskt som fysiskt, av att vara ”två personer i en kropp”, vilket kan ge en känsla av att gränser suddas ut: gräsen mellan sig själv och annan, mellan det förflutna och nutid, mellan manligt och kvinnligt.

–För många familjer är det nära nätverket litet, den utökade storfamiljen finns inte längre, säger Joan Raphael-Leff, här i trädgården vid Anna Freud Center, bara något kvarter från det hus Sigmund Freud själv bodde i under sin tid i London.